

ПИКИР

АСКАР КЫЗЫ ЖЫЛДЫЗДЫН

«ОРТО МЕКТЕПТИН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ТИЛДИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН
ӨРКҮНДӨТҮҮДӨ ПРОФЕССОР К.К.САРТБАЕВДИН КЫРГЫЗ ТИЛИН ОКУТУУ
МЕТОДИКАСЫНА АРНАЛГАН ЭМГЕКТЕРИН КОЛДОНУУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ»

деген темадагы диссертациялык ишине берилет

Диссертациялык иш үч бөлүмдөн, корутундулардан, жалпы корутунду жана практикалык сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин көлөмү 162 бетти түзүп, ал эми колдонулган адабияттардын тизмеси 158. Тандалып алынган тема кыргыз тилин окутуу методикасы илими үчүн актуалдуу. Анткени биздин эне тилибизди окутуу боюнча методика илиминин түптөлүшү, методиканы илим катары нукка салуу боюнча аракеттердин сап башында турган окумуштууну жана анын методика илимине кошкон салымы тууралуу кеңири маалыматтар деген эле методиканы изилдеген аспиранттар, изилдөөчүлөр, ал гана эмес окуучулар, студенттер, мугалимдер менен окутуучулар үчүн керек.

Диссертант өзүнүн ишинин актуалдуулугун төмөндөгүчө түшүндүрөт: Кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминин өнүгүүсүнө өзгөчө салым кошкон профессор К.К.Сартаевдин методикалык эмгектерине кайрылып, алардагы алгылыктуу, азыркы учурдун талаптарына жооп берген ой-сунуштарын анализдеп, жалпылаштыруу аркылуу окуучулардын кыргыз тили боюнча тилдик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк бар экендиги; билим берүүнүн жалпы дидактикалык принциптери, алардын ичинде тарыхый принцибинин (тарыхка кайрылуу же тарыхка таянуу) талаптары боюнча окутуп-үйрөтүү керектиги менен ал тажрыйбалар мезгил талабына жараша өркүндөтүлүп, өзгөртүлүп колдонулушу окуу иштерине сөзсүз салым кошоору ж.б.

Иштин жүрүшүндө диссертант төмөндөгүдөй милдеттерди алдына койгон: К.К.Сартбаевдин кыргыз тилин окутуунун методикасына арналган эмгектерин талдоо, жалпылаштыруу; К.К.Сартбаевдин кыргыз тил илиминин бөлүмдөрүн окутуу боюнча иштеп чыккан концепцияларын аныктоо, аларды азыркы суроо-талаптарга ылайык толуктоо, өркүндөтүү; К.К.Сартбаевдин методикалык мурастарын окутуунун мазмуну эмес, каражаттары катары колдонуунун технологиясын иштеп чыгуу; иштелип чыккан технологияларды педагогикалык эксперименттик текшерүүлөрдөн өткөрүү, практикада колдонууга сунуш кылуу.

Диссертанттын өзүнүн алдына койгон милдеттери абдан туура багытта. Себеби дегенде, жогорудагы саналып өткөн милдеттер өз деңгээлинде туура аткарылып, тиешелүү методиканы, жыйынтыктарды, жалпылоолорду иш жүзүнө ашырып, же практикага киргизүү менен бүгүнкү күндө билим берүү процессиндеги талаптарга ылайык билим берүүдөгү динамиканы жогорулатсак болот. Ошондой эле, диссертант грамматиканы жөн гана жаттатуу менен чектелбөө зарыл экендигин; кыргыз тилин окутууга коюлуп жаткан азыркы талап тилдин грамматикасын танбастыгын, ошол эле учурда аны окутуунун мазмуну катары да карабастыгын, ал соңку талап боюнча окутуунун каражаты гана болууга тийиш экендигин туура деп эсептейт. Жогорудагыдай талапты ишке ашыруу үчүн ондогон жылдар бою грамматиканы окутуунун бай-тажрыйбасына, методикалык эмгектерге кайрадан кайрылып, алар кандай кылганда грамматиканы окутуунун каражаты кызматын аткара ала тургандыгын белгилейт. Мына ушундай түйүндүү маселелер комплекстүү каралып, К.К.Сартбаевдин бай методикалык мурастарын кыргыз тилин окутууга, окуучулардын тилдик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга багыттап, жаңы талаптарга ылайык толуктап, өркүндөтүп, кошумчалап иштеп чыгууга;

окутуунун заманбап технологияларын колдонуу менен окуучулардын билим деңгээлин өстүрүүгө болоорун аныктап, изилдөөнүн актуалдуулугун тастыктайт.

I глава **«Профессор К.К.Сартбаевдин кыргыз тилин окутууга арналган методикалык мурастары тууралуу»** деп аталып, «Профессор К.К.Сартбаевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү тууралуу»; «Профессор К.К.Сартбаевдин Кыргыз тилин окутуунун методикасы» аттуу эмгеги жана аны пайдалануунун зарылдыгы»; «Профессор К.К.Сартбаевдин кыргыз тилин окутуунун методикасына арналган эмгектерине айтылган пикирлер» деген үч бөлүмдү камтыйт. Бөлүмдөрдө Кыргызстан өзүнчө автономиялуу область болуп бөлүнгөндөн баштап мектептерде эне тилибизди окутуунун тарыхы башталгандыгын айтып, ошол кездеги Илим комиссиясынын төрагасы Э.Арабаевдин “Жазуу жолундагы саамалык” аттуу методикалык эмгеги жарык көргөндүгүн, ал мектептерде эне тилин окутуу, жазуу эрежелерин үйрөтүүгө арналган алгачкы методикалык эмгек болгондугун методика илимине кызыккандардын эсине салган. Чынында эле, аталган эмгек кыргыз элинин эне тилин окутууга салган алгачкы борозу болгон.

Кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминин түптөлүп, калыптанышына, өнүгүп-өсүшүнө, азыркы абалына жетишине нечен кыргыз окумуштууларынын, методисттеринин жана практик мугалимдеринин кошкон салымдары, эмгектери бар. Алардын ичинен кыргыз тилин эне тил катары окутуунун методикасына айрыкча салым кошуп, бул илимдин калыптанышына жана өнүгүшүнө өзгөчө салым кошкон эки методист-окумуштуу жөнүндө кеп кылат. Бири – эне тилибиздин методикасы боюнча башка тилдердеги, айрыкча орус, татар, казак ж.б. тилдердеги эмгектерди эркин пайдалануу менен атайын алгачкы методикалык эмгек жазган Сатыбалды Наматов, экинчиси – түптөлгөн илимди андан ары өнүктүрүүгө салым кошуп, методикалык эмгектерди жазып, илимдин кандидат, докторлорун чыгарып, педагог-окумуштууларды даярдаган К.К.Сартбаев. Ушул эки окумуштуунун методика илиминдеги салымдарына кеңири токтолгон. Алсак, С.Наматовдун «Эне тилибиздин методикасы» аттуу эмгеги илимий-методикалык түзүлүшү жагынан да жогорку деңгээлде жазылгандыгын, бул китепте айтылган ой-пикирлер, сунуштар бүгүнкү күндө актуалдуулугун жогото электиги менен баалуу экендигин баса белгилейт. Ошондой эле, диссертациялык иштин объектисине айланган кыргыз тилин окутуунун методикасы илимине көп эмгек сиңирген окумуштуу катары Эмгек сиңирген мугалим, УИАнын мүчө-корреспонденти, филология илимдеринин доктору, профессор К.К.Сартбаевдин өмүрү, илимде басып өткөн жолу тууралуу абдан жакшы анализ болгон. Анын «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» аттуу эмгеги жана аны пайдалануунун зарылдыгы, ага айтылган пикирлер жөнүндө кеңири маалыматтарды берет.

II глава болсо **«Окуучулардын тилдик компетенцияларын өнүктүрүүдө профессор К.К.Сартбаевдин методикалык эмгектерин өркүндөтүп колдонуунун методикалык шарттары»** деп аталып, “Мектеп окуучуларынын лингвистикалык түшүнүктөрүн тереңдетүүнүн теориялык маселелери”; “Кыргыз тилинин фонетикасы менен орфоэпиясын окутуу”; «Кыргыз тилинин орфографиясын окутуу», “Кыргыз тилинин лексикасын окутуу”, “Кыргыз тилинин морфологиясын окутуу”, “Кыргыз тилинин синтаксисин окутуу” деген бөлүмдөрдү камтыйт. Бул бөлүмдө болсо диссертант К.К.Сартбаевдин кыргыз тилин окутуунун методикасы боюнча өткөн XX кылымдын экинчи жарымында иштеп чыккан педагогикалык мурастары азыркы учурда да өз актуалдуулугун жогото электигин, окумуштуунун методикалык эмгектери өз учуруна ылайык «тилди окутуунун негизин грамматика түзөт» деген негизге таянып иштелип, ага

ылайык мектептерде грамматиканы окутуунун методикасына артыкчылыктуу маани берилгендигин бир нече негиздүү маалыматтар менен тастыктап бере алган. Тилдин грамматикасы азыркы убакта окуучулар ээ болуучу компетенциялардын бири катары аныкталып, ушул жагдай-шарт К.К.Сартбаевдин илимдеги ишмердүүлүгүн тереңинен изилденип, алар азыркы талаптарга жараша айрым толуктоолор, кошумчалар менен кайрадан иштелип чыкса, кыргыз тилин окутууну жакшыртууга дагы ондогон жылдар бою кызмат кылат деген пикирин билдирип, профессордун концепцияларын, сунуш кылган формалары менен методдорун талдап, аларга таянуу менен окуучулардын тилдик компетенцияларын калыптандыруунун парадигмасын иштеп чыккан. Бул жөнүндө 7-таблицада берет. Жыйынтыгында, «грамматиканы окутуу окуучулардын тилдик компетенцияларын калыптандырып, өркүндөтүүнүн каражаты» катары окутуунун технологияларын иштеп чыгып, практикада, окуу процессинде пайдаланууга сунуш кылган.

«Педагогикалык эксперименттик иш-чаралар жана жыйынтыктары» деп аталган III главада болсо «Педагогикалык эксперименттик иш-аракеттердин жүрүшү», «Эксперименттик иштердин жыйынтыктары» деген бөлүмдөр ачылат. Диссертант изилдөө иштерин 3 этапка бөлүп, алдын ала максат-милдеттерин аныктап алып, изилдөө ишинин темасына ылайык материалдар, номативдик документтер менен таанышып, аларды топтоп, методикалык мурастарды окуп, алардын негизинде бир нече иштерди мыкты аткарган. Атап айтсак, окуучулар жана мугалимдер менен аңгемелешүү, атайын ачык сабактарга катышуу, сурамжылоо, анкета алуу, тесттик суроолорго жооп алуу, талдоо, сабак өтүү, жазуу жумуштарын жүргүзүү, аларды текшерүү, өтүлүүчү сабактардын моделин иштеп чыгуу, окуучулардын оозеки жоопторун талдоо, мугалимдер менен семинарларды өткөрүү ж.б. ыкмаларды ылайыгына жараша колдонгондугун көрүүгө болот.

2006-2012-жылдар аралыгында 1-этап аныктоочу эксперимент Бишкек шаарынын кыргыз тилдүү мектептери, Чүй, Ысык-Көл, Нарын жана Талас областарынын бир катар мектептеринде жүргүзүлүп, натыйжада, орто мектепте кыргыз тилин окутууда профессор К.К.Сартбаевдин эмгектеринин колдонулушу аныкталган; окуучулардын тилдик компетенцияларынын деңгээлдерин аныкталган; практикалык тажрыйбалар үйрөнүлгөн; Кийинки этаптарда зарыл аткарылуучу иш-аракеттердин мазмуну, багыты такталган. 5-9-класстын окуучуларына окуу программасына ылайык суроолор түзүлгөн. Аларга жазуу түрүндө жооптор алынган. Түзүлгөн суроолор абдан так жана орундуу түзүлгөндүгүн белгилөөгө болот. Ошол эле убакта мугалимдерди да сурамжылоодон өткөргөн. Алынган жооптор окутуу процессине ылайык мыкты жана начар деген жооптор менен коштолгон.

2012-2015-жылдар аралыгында 2-этап изденүүчү эксперименттик иштер жүрүп, жыйынтыгында мугалимдердин окуучуларда тилдик компетенцияларды өркүндөтүү боюнча тажрыйбалары такталган, тилдик билим берүүдөгү кемчиликтер айкындалган; теориялык маалыматтардын практика менен болгон байланышынын солгун экендиги байкалган; окуучулар грамматиканы, грамматикалык эрежелерди терең өздөштүрбөстөн, механикалык жаттоо менен чектелишери байкалган; тилдик компетенцияларды өркүндөтүүгө өбөлгө болуучу технологияларды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түзүлгөн.

2016-2018-жылдар аралыгында 3-этап текшерүүчү эксперименттик иштер жүргүзүлүп, анда окуучулардын тилдик компетенцияларын өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери аныкталган; окутуунун иштелип чыккан технологияларына толуктоолор киргизилген; тилдик компетенцияларды өркүндөтүүгө карата конкреттүү практикалык сунуштар иштелип чыккан.

Ар бир этаптын максаты менен милдеттери, изилдөө методдору жана натыйжалары өз-өзүнчө иштелип чыгып, жакшы жана мүчүлүш жактары, анын себептери, жоюунун жолдору жана милдеттер туура аныкталган. Эксперименттик жана текшерүүчү класстар тандалып алынып, аларда диссертант тарабынан иштелип чыккан методикалык ыкмалар колдонулуп, бардыгы оң жана терс жыйынтыктарды бергендигин диссертациянын 3-бөлүмүнөн кеңири таанышууга болот. Белгилеп кетүү керек, автор баардыгына кылдат мамиле кылып, өздөштүрүлүп жаткан сабактардын көрсөткүчтөрүн баалардын критерийине карап пайздык көрсөткүч менен бере алган. Иштелип чыккан көнүгүүлөр системасы абдан жакшы деңгээлде. Жыйынтыктап айтканда, изилдөө сапаттуу жүргүзүлгөн, практикалык мааниси жогору.

СУНУШ:

1. Диссертациялык иштин акыркы главасы изилдөөчү педагогикалык экспериментке арналгандыктан эксперимент өткөрүлгөн мектептердин кыргыз тили мугалимдери, алардын тажрыйбалары тууралуу кененирээк токтолуп, обзор берилсе болмок.

2. Кээ бир сөздөрдө тамгалардын ашыкча же жетпей калган жерлери бар экенин көрүүгө болот.

Албетте, айтылган сунуштар каалоо иретинде болуп, диссертациянын жалпы мазмунуна шек көлтүрбөйт.

Аскар кызы Жылдыздын «Орто мектептин окуучуларынын тилдик компетенцияларын өркүндөтүүдө профессор К.К.Сартбаевдин кыргыз тилин окутуу методикасына арналган эмгектерин колдонуу технологиялары» 13.00.02. – окутуу жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча аткарылган диссертациялык иши КР УАКтын талаптарына туура келет жана автору педагогика илимдеринин кандидаты деген даражаны алууга татыктуу.

Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян университетинин Кыргыз тили кафедрасынын доцентинин милдетин аткаруучу педагогика илимдеринин кандидаты

**Подпись заверяю
Начальник
Управления кадров
ГОУВПО КРСУ**

Карамендеева Ч.Ж.

Кадрлар бөлүмүнүн башчысы

Ref. 1

Касимова И.Н.

Дата поступления
отзыва в ДС Д 13-18-580
12.09.2018г

Уч. секр. ДС: *О.С. Сартбаева Д.К.*

**УЧ. СЕКРЕТАРЬ
КАДРОВЫЙ УПРАВЛЕНИЕ
ФАКУЛЬТЕТА ЯЗЫКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ
Б. ЕЛЬЦИНА КЫРГЫЗ-РОССИЙСКОГО СЛАВЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**
И.Н. Касимова